

سلامت در جمهوری اسلامی ایران

۱۳۵۷-۱۴۰۰

ویرایش سوم

جلد اول

مؤلفین:

دکتر فریدون عزیزی

دکتر سید علیرضا مرندی

دکتر حمیدرضا جمشیدی

دکتر باقر لاریجانی

و همکاران

تأدارایی فرمان حضرت امام

پژوهشگاه علوم غدد و متابولیسم
دانشگاه علوم پزشکی تهران

فرهنگستان علوم پزشکی
جمهوری اسلامی ایران

عنوان و نام پدیدآور: سلامت در جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۵۷) / نویسندگان سیدعلیرضا مرندي... [و

ديگران]؛ با همکاري فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشگاه علوم غدد و متابولیسم دانشگاه علوم پزشکی تهران، ستاد اجرایی فرمان حضرت امام رضوان الله تعالی

ویراست ۳: وضعیت ویراست:

مشخصات نشر: تهران: اطلاعات، ۱۴۰۰

مشخصات ظاهری: ۲ ج.: جدول، نمودار، نقشه

شابک: (دوره) 978-964-423-958-8 (ج. ۱) 978-600-435-179-9 (ج. ۲) 978-600-435-180-5

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: نویسندگان: سیدعلیرضا مرندي، باقر لاریجانی، فریدون عزیزی، حمیدرضا جمشیدی و همکاران

یادداشت: کتابنامه

موضوع: سلامت پروری - ایران - برنامه ریزی

موضوع: بهداشت - ایران - برنامه ریزی

موضوع: سیاست پزشکی - ایران

شناسه افزوده: مرندي، سیدعلیرضا، ۱۳۱۸-

شناسه افزوده: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

شناسه افزوده: ستاد اجرایی فرمان حضرت امام

شناسه افزوده: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، پژوهشگاه علوم غدد و متابولیسم

شناسه افزوده: مؤسسه اطلاعات

رده بندی کنگره: RA ۴۲۷/۸

رده بندی دیویی: ۶۱۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۸۵۵۶۹۹

www.ketab.ir

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان دکتر مصدق، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۹۵۳۱۱۱

تلفن: ۲۹۹۹۳۲۵۵۶ تلفن دفتر توزیع و فروش: ۲۹۹۹۳۲۲۲۲

فروشگاه مرکزی: تهران، بزرگراه حقانی، روبروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن ۲۹۹۹۳۲۸۶

فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، روبروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۴

سلامت در جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۵۷) (جلد اول)

تألیف دکتر سیدعلیرضا مرندي، دکتر باقر لاریجانی، دکتر فریدون عزیزی، دکتر حمیدرضا جمشیدی و همکاران

حروفچینی، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

چاپ اول: ۱۴۰۰ شمارگان: ۱۰۵۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۳-۹۵۸-۸ (دوره ۲ جلدی) ISBN: 978-964-423-958-8 (2vol.set)

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۵-۱۷۹-۹ (ج. ۱) ISBN: 978-600-435-179-9 (vol.1)

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است. Printed in Iran

فصل‌ها و بخش‌ها

فصل اول: تولیت (جلد اول)

بخش اول: سلامت در یک نگاه

بخش دوم: قانونگذاری در نظام سلامت

بخش سوم: سیاست‌گذاری در نظام سلامت

فصل دوم: تأمین منابع در نظام سلامت (جلد اول)

بخش اول: منابع مالی سلامت

بخش دوم: بیمه‌های سلامت

بخش سوم: سایر منابع (منابع فیزیکی و انسانی)

فصل سوم: نظام ارائه خدمات سلامت (جلد اول و دوم)

بخش اول: خدمات بهداشت

بخش دوم: عوامل اجتماعی تعیین‌کننده سلامت و همکاری‌های بین‌بخشی

بخش سوم: خدمات درمان

بخش چهارم: پرستاری

بخش پنجم: مامایی

بخش ششم: اورژانس

بخش هفتم: انتقال حاد

بخش هشتم: خدمات غذا و دارو

فصل چهارم: آموزش و پژوهش (جلد دوم)

بخش اول: آموزش پزشکی و تحصیلات تکمیلی سلامت

بخش دوم: تحقیقات و فن‌آوری در نظام سلامت

فصل پنجم: سلامت همه جانبه و فرهنگ ایرانی - اسلامی (جلد دوم)

بخش اول: طب ایرانی - اسلامی

بخش دوم: دانشجویی و فرهنگی

بخش سوم: اخلاق پزشکی

بخش چهارم: سلامت معنوی

بخش پنجم: نظام سلامت در دوران دفاع مقدس

فصل ششم: تجربه ایران در همه‌گیری کووید ۱۹ (جلد دوم)

فصل هفتم: توسعه فن‌آوری‌های اطلاعات سلامت (جلد دوم)

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۵
تبيين جایگاه بیانیه گام دوم انقلاب در اسناد بالادستی کشور و الگوی پیاده‌سازی مفاهیم آن در نظام سلامت جمهوری اسلامی ایران.....	۱۷
فصل اول: تولیت (جلد اول).....	۵۷
سلامت در یک نگاه.....	۵۹
♦ مقدمه.....	۶۱
♦ قانونگذاری سلامت.....	۶۳
♦ سیاست‌گذاری سلامت.....	۶۹
♦ مدیریت منابع سلامت.....	۷۱
♦ خدمات ارتقای سلامت.....	۸۴
♦ آموزش پزشکی.....	۱۰۱
♦ پژوهش سلامت.....	۱۱۱
قانونگذاری در نظام سلامت.....	۱۳۱
♦ مقدمه.....	۱۳۲
♦ تاریخچه‌ی قانونگذاری در حوزه‌ی سلامت.....	۱۳۲
♦ سیاست‌های کلی و قوانین حوزه‌ی سلامت از ۱۲۸۵ تا ۱۳۹۲.....	۱۴۲
♦ سیاست‌های کلی و قوانین حوزه‌ی سلامت از سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰.....	۱۷۸
♦ چالش‌های قانونگذاری در حوزه‌ی سلامت.....	۲۰۲
♦ آینده‌نگاری حیطه و ترسیم افق چشم‌انداز.....	۲۰۹

سیاست گذاری در نظام سلامت	۲۲۳
♦ مقدمه	۲۲۴
♦ مبانی سیاست گذاری سلامت	۲۲۶
♦ نظام سیاست گذاری و برنامه ریزی سلامت در جمهوری اسلامی ایران	۲۴۲
♦ همکاری های بین بخشی و عوامل اجتماعی تعیین کننده سلامت	۲۷۱
♦ مشارکت مردم در سیاست گذاری سلامت	۳۰۸
♦ سیاست گذاری آگاه از شواهد در جمهوری اسلامی ایران	۳۲۲
♦ تعارض منافع در حکمرانی نظام سلامت	۳۳۳
♦ جهت گیری های کلی نظام سلامت در جمهوری اسلامی ایران	۳۴۲

فصل دوم: تأمین منابع در نظام سلامت (جلد اول) ۳۵۷

منابع مالی سلامت	۳۵۹
♦ مقدمه	۳۶۰
♦ عملکردهای اصلی تأمین مالی در نظام های سلامت دنیا	۳۶۰
♦ تحلیل وضعیت کنونی منابع مالی نظام سلامت ایران و شاخص های اقتصاد کلان	۳۶۱
♦ آینده نگاری حیطه و ترسیم افق چشم انداز	۳۷۷

بیمه های سلامت در جمهوری اسلامی ایران ۳۸۳

♦ مقدمه	۳۸۴
♦ اصول بیمه های اجتماعی	۳۸۴
♦ تاریخچه ی بیمه ی سلامت در کشور	۳۸۵
♦ تأمین مالی در نظام سلامت	۳۹۶
♦ سهم بیمه های سلامت در تأمین مالی حوزه ی سلامت	۳۹۸
♦ شیوه ی خرید خدمت به وسیله ی بیمه ها	۴۰۰
♦ ارزیابی پیامد بیمه ها	۴۰۹
♦ تحلیل وضعیت موجود نظام بیمه ی سلامت در ایران	۴۱۵
♦ چالش های اصلی نظام بیمه های سلامت	۴۱۶
♦ راهکارها	۴۱۷
♦ آینده نگاری حیطه و ترسیم افق چشم انداز	۴۱۹

- ♦ تحلیل روند فعالیت مرکز قرآن و عترت وزارت بهداشت ۱۷۷۸
- ♦ تحلیل روند فعالیت اداره کل دانشجویی ۱۷۹۰
- ♦ گزارش عملکرد حوزه اجرایی معاونت فرهنگی و دانشجویی وزارت بهداشت ۱۸۰۳
- ♦ تحلیل روند فعالیت شورای انضباطی دانشجویان ۱۸۰۳
- ♦ تحلیل روند فعالیت روابط عمومی معاونت فرهنگی و دانشجویی وزارت بهداشت ۱۸۰۴
- ♦ نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی ادارات کل فرهنگی و دانشجویی ۱۸۰۶
- ♦ آینده‌نگاری حیطه و ترسیم افق چشم‌انداز ۱۸۰۸

♦ اخلاق پزشکی ۱۸۱۹

- ♦ مقدمه ۱۸۲۰
- ♦ تاریخچه‌ی اخلاق پزشکی در ایران ۱۸۲۱
- ♦ اخلاق پزشکی از دیدگاه اسلام ۱۸۲۴
- ♦ فعالیت‌های اخلاق پزشکی طی سه دهه‌ی اخیر در ایران ۱۸۲۵
- ♦ مروری بر مهم‌ترین دست‌آوردهای اخلاق در نظام سلامت ایران ۱۸۳۰
- ♦ کدها و راهنماهای اخلاق در پژوهش ۱۸۳۵
- ♦ اخلاق بالینی ۱۸۴۲
- ♦ اخلاق ترویجی ۱۸۴۷

♦ سلامت معنوی ۱۸۵۹

- ♦ مقدمه ۱۸۶۰
- ♦ مفاهیم سلامت معنوی ۱۸۶۵
- ♦ سلامت معنوی در نگاه اومانیستی ۱۸۶۶
- ♦ سلامت معنوی با رویکرد اسلامی ۱۸۶۷
- ♦ تعریف سلامت معنوی ۱۸۷۰
- ♦ ارتباط سلامت معنوی با سایر ابعاد سلامت ۱۸۷۱
- ♦ سنجش سلامت معنوی ۱۸۷۲
- ♦ مراقبت‌های سلامت معنوی ۱۸۷۵
- ♦ سلامت معنوی در پیشگیری ثانویه و ثالثیه بیماری‌ها ۱۸۷۷
- ♦ سلامت معنوی و تعیین‌کننده‌های اجتماعی مؤثر بر سلامت ۱۸۸۲
- ♦ ارتقای سلامت ادغام‌یافته در شبکه‌ی بهداشتی درمانی ۱۸۹۱

۱۸۹۵	♦ چالش‌ها و آینده‌نگاری در حیطه‌ی سلامت معنوی
۱۸۹۶	♦ نتیجه‌گیری
۱۹۰۳	♦ درس‌هایی از روایت حضور جامعه‌ی سلامت در دفاع مقدس
۱۹۰۴	♦ پیشینه و زمینه‌های فرهنگی
۱۹۱۱	♦ روایت حضور
۱۹۴۸	♦ شکوفایی اخلاق پزشکی، آداب حرفه‌ای اسلامی
۱۹۴۸	♦ فرهنگ و فرهنگ‌سازی مقاومت و پایداری در دوران دفاع مقدس
۱۹۶۱	♦ فصل ششم: تجربه جمهوری اسلامی ایران در همه‌گیری کوید - ۱۹ (جلد دوم)
۱۹۶۲	♦ مقدمه
۱۹۶۲	♦ شیوع و گسترش بیماری کوید - ۱۹ در ایران
۱۹۷۰	♦ تشکیل ستاد ملی و استانی مبارزه با کوید - ۱۹
۱۹۷۷	♦ همکاری‌های بین بخشی
۱۹۸۵	♦ اقدامات
۱۹۹۴	♦ خلاصه نتایج حاصل شده
۲۰۱۹	♦ چالش‌ها
۲۰۲۲	♦ آینده‌نگاری حیطه و ترسیم افق چشم‌انداز
۲۰۲۴	♦ نتیجه‌گیری
۲۰۲۷	♦ فصل هفتم: فن‌آوری اطلاعات سلامت (جلد دوم)
۲۰۲۸	♦ مقدمه
۲۰۲۸	♦ نظام ملی سلامت الکترونیکی و قوانین و مقررات بالادستی
۲۰۳۸	♦ اهداف نظام ملی سلامت الکترونیکی
۲۰۴۲	♦ دست‌آوردهای فن‌آوری اطلاعات سلامت (۱۳۹۲-۱۴۰۰)
۲۰۵۹	♦ چالش‌ها
۲۰۵۹	♦ آینده‌نگاری حیطه و ترسیم افق چشم‌انداز
۲۰۶۳	♦ پیوست‌ها
۲۰۷۹	♦ نویسندگان

الذی علم بالقلم، علم الانسان ما لم يعلم
همان کسی که به وسیله قلم تعلیم نمود و به انسان آنچه را نمی دانست یاد داد
آیه ۴ و ۵ سوره (علق)

حمد و سپاس پروردگار متعال و پرورش دهنده جهانیان را که با روشن کردن قلوب ما به نور توحید، ایمان و ایثار، ما را از یوغ بندگی مستکبران رهانید و با رهنمودهای حکیمانه امام راحل (ره) و مقام معظم رهبری مدظله العالی این موقعیت را برای ملت عزیز ایران فراهم کرد که روی پای خود بایستند، و با ایمان به مبدأ و اتکاء به خویشتن، در راه اعتلای علم، قطع وابستگی و کسب استقلال واقعی تلاش نمایند.

بخش سلامت کشور با تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در حدود ۴ دهه گذشته توانسته است به دستاوردهای قابل توجهی در حوزه سلامت و در حوزه آموزش و پژوهش سلامت دست یابد. این موفقیتها در نتیجه لطف الهی بوده و با اهتمام مدیران و سیاست‌گذاری حاصل شد که تلاش کردند با بهره‌گیری از دانش موجود و سرمایه ملی و مبنا قرار دادن تکالیف مندرج در قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام و برنامه‌های توسعه‌ای، اقدامات و اصلاحات مختلفی را برای فراهم آوردن پوشش همگانی خدمات سلامت برای آحاد مردم برنامه‌ریزی و اجرا کنند. به جرات می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین اقدامات و اصلاحات کشور برای تامین سلامت برای همه، که در سال‌های اولیه پس از انقلاب و اندکی بعد از تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی اجرایی شد، برقراری نظام شبکه مراقبت‌های اولیه سلامت بود که ارائه مراقبت‌ها و خدمات را با پیاده‌سازی نظام ارجاع در سه سطح مورد توجه قرار داده بود. از دیگر اقدامات مهم اصلاحی کشور جهت ارائه بهتر و بیشتر خدمات سلامت، ادغام آموزش پزشکی و نظام ارائه خدمات بهداشتی درمانی کشور بود که امکان تربیت نیروهای پزشکی و پیراپزشکی جامعه‌نگر را فراهم نمود. شواهد نشان می‌دهد اجرای این دو برنامه اصلاحی، بهبود قابل توجه وضعیت نشانگرهای سلامتی کشور، به ویژه در بخش بهداشت را موجب شد و توانست به الگویی موفق برای توسعه عدالت در سلامت در کل کشور تبدیل شود و از کوچک‌ترین روستاها تا کلان شهرها را دربرگیرد.

ادغام آموزش پزشکی و نظام ارائه خدمات بهداشتی درمانی کشور و توسعه شبکه مراقبت‌های اولیه سلامت در کنار دیگر برنامه‌ها مانند سیاست خودگردانی بیمارستان‌ها، طرح پزشک خانواده و طرح تحول سلامت، با هدف حل مشکلات نظام سلامت و رفع نگرانی‌های جامعه انجام پذیرفته و در نهایت بهبود عملکرد نظام سلامت و ارتقای سلامت جامعه را موجب شده است. با این وجود برای رسیدن به نظام مطلوب سلامت در کشور چالش‌هایی وجود دارد. عدم توسعه مراقبت‌های اولیه بهداشتی درمانی در شهرها، اجرایی نشدن کامل نظام ارجاع، بار بالای بیماری‌های غیرواگیر و تهدید بروز بیماری‌های نوپدید و بازپدید، سهم قابل توجه هزینه‌های سلامت از پرداختی

خانوارهای ایرانی، متناسب نبودن آموزش علوم پزشکی با نیازهای سلامت، کاربردی نبودن پژوهش‌های سلامت، توجه ناکافی به موضوعات معنوی و فرهنگی در سلامت، تغییرات اقلیمی، پیامدهای ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹، آثار ناشی از تحریم‌های ظالمانه علیه میهن اسلامی در حوزه سلامت نمونه‌هایی از این چالش‌ها هستند. چالش‌هایی که چاره‌اندیشی برای آن‌ها باید در اولویت کاری سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و صاحبان حرف پزشکی قرار گیرد تا بتوانند تغییرات پایدار و هدفمند در جهت تقویت و تاب‌آور کردن نظام سلامت ایجاد کنند.

مروری بر پیشینه و وضعیت کنونی نظام سلامت کشور در همه ابعاد آن یکی از راه‌های مفید برای افزایش آگاهی برنامه‌ریزان و کمک به آنها برای چاره‌اندیشی بهتر است. پانزده سال پس از چاپ اول "کتاب سلامت در جمهوری اسلامی ایران" در سال ۱۳۷۷ و هفت سال بعد از چاپ دوم کتاب برای مستند کردن فعالیت‌های بخش سلامت، لزوم تهیه و تدوین چاپ سوم این کتاب را به منظور مستندسازی سیاست‌ها، برنامه‌ها و دست آوردهای سال‌های اخیر اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. این کتاب مشتمل بر ۷ فصل است که در آن سعی شده ابتدا تاریخچه حوزه، مداخلات و برنامه‌های اخیر، روند مقادیر شاخص‌های کلیدی، چالش‌های پیش‌رو و در نهایت، ترسیم افق چشم‌انداز و توصیه‌هایی برای آینده آورده شوند.

برای تدوین این کتاب، ابتدا کمیته مرکزی با حضور جمعی از صاحب‌نظران سلامت کشور تشکیل شد. بعد از مشخص کردن اهداف و فصول، تیم‌های نویسندگان برای هر فصل از میان خبرگان موضوعی شناسایی و پیش‌نویس هر فصل تهیه شد. پس از تایید فصول از لحاظ محتوایی توسط خبرگان موضوعی به عنوان ارزیابی علمی، از لحاظ ساختاری و نگارشی نیز ویرایش‌های لازم انجام گرفت. امیدواریم همانند تجربه‌های قبلی برای تدوین کتاب سلامت در جمهوری اسلامی ایران، مطالب ویرایش سوم کتاب نیز برای مخاطبان مفید و کاربردی باشد.

در این مجال جا دارد از حمایت‌های جناب آقای دکتر سعید نمکی، که آغاز بازنگری و تدوین این مجموعه در زمان وزارت ایشان آغاز شد و گردآوری اطلاعات مرتبط با وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با دستور و مساعدت ایشان صورت گرفت، تشکر و قدردانی نمائیم.

در پایان، از ستاد اجرائی فرمان حضرت امام (ره)، گروه دارویی برکت، بانک پارسیان و بانک کارآفرین برای حمایت از تدوین و انتشار این کتاب تشکر و قدردانی می‌شود. همچنین ضمن تشکر از تمامی اساتید و همکاران ارجمندی که در تهیه این کتاب همکاری صمیمانه داشته‌اند و یا در ویرایش بخش‌های کتاب مؤلفان را یاری داده‌اند، از خوانندگان گرامی درخواست می‌شود کاستی‌ها را با دیده‌ی اغماض بنگرند، انتقادهای و نظرات خود را در اختیار نگارندگان کتاب قرار دهند و با بهره‌گیری از اطلاعات کسب شده برای تامین حفظ و ارتقاء سلامت بندگان پروردگار، هرچه بیشتر تلاش نمایند. عنایات الهی شامل حال همگان باد.

ربنا تقبل منا انک السميع العليم

و تب علینا انک انت التواب الرحیم